

MÜVERRİH ÂLÎ'NİN BİR İSTİDANÂMESİ

John R. Walsh (Edinburgh)

Edinburgh'da, İskoçya'nın Millî Kütüphanesinin şark el yazmaları arasında, tek türkçe nümunesi olarak, büyük Osmanlı müverrihi Mustafa Âlî'nin Cā mi' ü'l-kemālāt adındaki eserinin, kendi eliyle yazılmış çok güzel bir nüshası bulunur. Mezkûr eseri müteâkıb dokuz varaklık unvansız bir diğeri vardır ki, nüshanın ilk avrupalı sahibi, boş kalan birinci sahifesinde bunu «Haleb şehrinin medhiyesi» (Elogium urbis Haleb-vulgo Aleppo-Turcice) diye tesmiye etmiştir. Fakat bu hakikatte Sultan III. Murad'ın vilâyetin defterdarlığını kendisine tevcih etmesini istiyen Âlî'nin bir istidanâmesidir. Yazmanın san'atkârane tarafları bundan on üç yıl evvel dikkati çekmiş¹, ve doğrusu sırf bu bakımdan bile, Osmanlı kitap san'atının bâriz bir örneği sıfatıyla, son derece şayan-ı dikkat görülmüştür. Notta işaret edilen makalenin türkçe bilmiyen muharriri, ilk eserin mahiyeti ve muhteviyatı hakkında tahmin ile az çok doğru bir fikre varabilmişse de, ikincisinin ne olduğunu kestiremiyerek, yukarıdaki yanlış ta'rifini tekrarlamakla iktifa etmiştir.

Yazmanın evsafı: 41 varak; 210 × 140 (140 × 70) mm; 15 satır; yazılı kısımları pembe renge boyanmış cilalı beyaz kâğıt; müzehhep kenarlar ve başlıklar; iki minyatür. Birinci eser (Cā mi' ü'l-kemālāt, vark. Ib-32a) ince ve güzel bir nesta'lik ile; diğeri (İstidanâme, vark. 32b-41b) üstadâne bir nesih ile yazılmış ve her ikisi harekelenmiştir. Varakların diziliş sırası ise yanlıştır, yâni vark. Ib'den sonra vark. 16b-26b gelmesi lâzımdır. Vark. 32a daki istinsah kaydından anlaşılacağı gibi², Âlî kendisi bu eseri İstanbul'da 992 senesinin saferinde

¹ R. B. Serjeant, 'A rare Ottoman manuscript with the two contemporary portraits of Murad III,' *Islamic Culture* (Hyderabad), Ocak 1944, s. 15-18. Makale içinde yazmanın iki minyatürü, ilk sahifesi ve cildinin birer fotoğrafları verilmiştir.

² الف ت هذه الرسالة في احسن الاوقات الموسومة بجامع الكمالات في صفر المظفر سنة اثنى وتسعين وتسعمائة بمدينة قسطنطينية حيث عن البلية . وانا الفقير على خادم الاهالى .

(13 şubat —12 mart 1584) yazmış, ve mezkûr tarih eserin metninde de zikredilmiştir (vark. 2a, 3b, v.s.).

Bu yazma, türlü tezyinatından kat'-ı nazar, istidanâmeyi hâvi bulunmasıyle Sultana arzedilecek nüsha olsa gerektir. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal merhumun ince tedkikleri sayesinde³ malûmdur ki, bu zamanda Âlî memuriyetinden azlolunmuş, iki yıldan fazla Sultanın teveccühünü kazanıp kendisine Haleb Defterdarlığını temin etmeğe çalışmakta bulunmuştur. Cāmi'ü'l-kemālāt'ın bundan başka bilinen tek nüshası⁴, sonradan Âlî'nin kendi eserlerinden müteşekkil bir mecmuada zuhur etmiştir. Bu, tabii ne tertip tarihini⁵, ne de istidanameyi havidir. Büyük müverrihin tercüme-i hâlini tekmile biraz yardım edebildiği için, hayatının bu endişeli devrini - az da olsa - aydınlatsın diye, burada, bu istidanâmenin bilinen yegâne nüshasının neşrini faydalı buluyoruz.

Osmanlı edebiyatının Âlî gibi değerli bir şahsiyeti tarafından yazılan her eser ayrı bir ehemmiyet taşımakla beraber, bir padişah medhiyesi mahiyetindeki Cāmi'ü'l-kemālāt, bizi pek alâkadar edecek derecede mühim görünmüyor. Eser, son parçasında Sultan, vüzerâ ve ulema tarafından Âlî'nin Nuşretnâme'sine gösterilen hüsn-i kabulün anıldığı ve Mahmud Kemal'in aynen iktibas ettiği⁶ yerinden başka hiç de hakikate temas etmez. İstidanâme ise Âlî'ye âid bilgilerden ve Suriye hakkında sonsuz ve neticesiz İran seferi devrine müsadif mahdud Osmanlı kayıtlarından ibârettir.

Âlî, Haleb Defterdarlığını rica ederken, vilâyet ve ahali hakkındaki malûmatının kıymetine defaatle işaret ediyor. 970 'den 976 'ya kadar Şam Beylerbeyisi olan Lala Musfafa Paşa'nın divan kitabeti hizmetinde bulunduktan maada sonradan, 987'den 991'e kadar Haleb'in Timar Defterdarı olduğu için, onun bu malûmatı oldukça derin ve etraflı olsa gerektir. Vilâyet idâresindeki karışıklığı, o zamanki memurların

³ Bu tedkikler, Âlî'nin Menâkıb-ı Hünerverân isimindeki eseri ile birlikte Türk Tarih Encümeni Külliyyatı serisinde, 1926 'da tabedilmiştir.

⁴ Millet Kütüphanesi, Reşid Ef., 1146. Bk. Mahmud Kemal, 87, 89.

⁵ Metindeki tarih kayıtları Edinburgh nüshasının ilk parçalarında bulunduğu halde, varaklarını doğru sırada düzeltirsek, eserin tam ortasında vâki olur, ve böylece Mahmud Kemal'in hayret uyandırıcı itinalı gözünden bile kaçmaları garip görünmez.

⁶ S. 25 Bu parça şöyle devam ediyor: Ve bu maqûle iltifât-ı pâdişâhiye binâ'îen vüzerâ-yı cizâm ve mevâlî-yi fihâm dahî ol fetihnâme-i şerîfeye cân ile tâlihler olub şeb-ü-rüz yazılmağda, ve memâlik-i ma'cümûreye şu'â'-ı âfitâb-ı âlem-tâb-ı fetih ve teshîri yayılmağda, hemvâre medâ'ih-i şâmîleleri şark ve garbe munteşir olmağda, ve evşâf-ı cemîle-i kâmileleri ehl-i kemâl kulları bizâ'atile iştihâr bulmağda idüğinden bu kitâb-ı müsta'tâb rüz-i haşredek meoâlis-i sela'tin-i cizâmda eelîs ve ma'hâfil-i 'ulemâ-yı a'clâma enîs olmağdan hâlî olmaya.

tecrübesizlik ve bilgisizliğine atfederek, kendisi oraya tâyin edilince hemen her şeyin yine yoluna gireceğinden şüphe etmemektedir. Âlî kendi yazdığı kitapların kâfi derecede ispat ettiği harikulâde istidadını övmekten de çekinmiyor ve istenilen memuriyet kendine tevcih edilirse şimdi edebiyatta sarfedileh bütün bu meharet ve ferasetin o zaman hep Sultanın hizmetine münhasır kalacağını vadediyor.

Mustafa Paşa'nın 988'de vâki ölümünden sonra hâmisiz kalan Âlî'nin, müşarünileyhten başka kimsenin, kendinin hakikî değerini takdir edemediğine dâir şikâyeti, devlet erkân ve ricalinden birinin iltifatını kazanmak için harcettiği gayretlerin beyhude yere olduğunu gösteriyor. Bu sebeble mezkûr istidanâmede tâyinini doğrudan doğruya Sultandan istiyor ve kifayetsizlikleri, bir yıllık iratların tamamile zâyi olmasını intaç eder gibi görünen o zamanki memurların aksine, kendisinin defterdar olmasıyla bu vilâyetten Sultanın hazinesine paranın bol bol akacağını ısrarla tekrarlıyor ve bu suretle de, onun ma'lum olan para hırsına⁷ kurnazca müracaat ediyor. Bundan maada, Âlî, Sultanın etrafını çeviren ve şüphesiz salâhiyetini küçülten entrikalardan istifade ederek, ricasında bulunduğu memuriyet, Sultan tarafından tevcih edilirse, başka hiç bir kimseye minnettar ve borçlu olmayacağından, arzedeceği hususların sadık ve sahih olmasından şüphe olunamayacağı, ve ayrıca onun gizli işlerde kullanılabilen şayan-ı itimad bir bende olacağı yolunda telkinatta bulunuyor. 40b'deki «bu def'a şeref-i istihdamile, ilh.» ibaresinden görülüyor ki o zamanlarda da Sarayın bir nevi hizmetinde bulunmuştu, fakat bu hizmetin ne olduğu tasrih edilmiyor.

Metnin hareketleri tamamile muntazam değilse de (ms. olun-olun; lük-lik; v.s.), transkripsiyonum mümkün olduğu kadar onlara göre yapıldı. Dil ve üslûbu umûmiyet itibariyle devrininkine ve Âlî'nin diğer eserlerine mutabık olup kolayca anlaşılır. Bununla beraber, bir iki, az tesadüf edilen ta'bir ve ibareleri tebarüz ettirmek faydadan hâli değildir:

(33b): taḥḳîke, nice taḥḳîke . . . tedḳîke, ilh. Yanılmıyorsam, burada nice nefiy ile tashih ifadesindedir, ve bu sözler «tahkike, tahkike değil belki . . . tedkike, ilh.» demektir.

(33b): olacağıın = olacağına, olacağı yerde

(36 a): bundağı, andağı

(40 a): değıülki = şöyle dursun

(40b): geçmelü olduḳda = geçecek oldukça

⁷ Âlî, Künhü²) - Aḥbâr (Süleymaniye, Es'ad Ef. 2433, var. 505.a) 'da Murad III'in «cem'-i dünya» meylinden bahsediyor, ve mazeretler sürüyor.

[32b] بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى زين السكة السلطانية على الدينار من الذهب ، وعين الخطبة الجليلة الخاقانية على منابر الحكمة والادب . فسبحان من قدر اللام المتنوعة شرفاً من الحسب والنسب ، وصير الاراهيط المتفرعة خلفاً من طوائف الروم والمعجم والعرب ، منهم القبائل الساكنون فى مصر القاهرة والشام والحب⁸ ، والعشائر المتوطنون ببلاد المقدسة باعلى المراتب والرتب . والصلوة على رسوله الذى افاض على الامم من يتابع السنن والمنهج وانعم الى الملك من فواكه الاحاديث نعم الرطب واصحابه الذين كل واحد منهم به يصحب لا ملجأ لهم دون بابه الرفيع ولا مهرب .

Ba'de mā, āb-ı rū-yı diyār-ı 'Arab maħrūse-i mātübū'a-ı Ḥaleb ki kütüb-i tevāriḥde [33 a] Ḥaleb-i ŧehbā diyū müsemmä, ḥuşuşā حلب تفوق فوق vaşf-ı latifile mevşūf-ı 'uḳalā olub hemvāre bendergāh-ı ḥvācegān-ı 'Arab ve 'Acem, ve güzergāh-ı tüceār-ı Yünān ve Türk ve Deylem olduḡan ḡayrı ekşer-i ezmānda maḳām-ı ehl-i 'İrak ve İşfahān, ve ḳarargāh-ı müsāfirān-ı Şīrāz ve Şīrvān olduḡı sebebden 'imāretine sa'y ve diḳḳat-ı pādişāhī, ve tedmīr ve taħrībinden ihtiyāt-ı nā-mütenāhī ehemm ve elzem olub; lākin sebab-i ta'mīr mīr-i mīrān ve deftedār nāmına olan bende-i nā-tüvān ḥüsn-i tedbīr ve re'y-i şā'ibile ārāste olmasī, ve bā'is-i tedmīr mezbūrān ḳulları ŧecā'at ve kiyāset ve emānet ve istikāmet bābında kemāl-i mertebede diyānet ve firāset muḥassenāt ile pīrāste olmaması⁹ idüḡi bi-ḥasbil'-aḳl ve'n-naḳl muḳarrer ve muḥaḳḳak olmaḡla ve bu 'abd-i nā-būd ve bende-i bi-vücūd ki 'ala 't-tevālī beş yıl ol vilāyete defterdār-ı tīmār [33 b] ve ahālīsinnūñ nīk ve bedī teşḫīşine kār-āzmūde ḥidmetkār bulınmaḡla ol bābdan taḥḳīḳe, nice taḥḳīḳe 'ilm-i ŧerīf-i sehriyāriye lā'īḳ tedḳīḳe cūr'et ve cell-i himmet idüb meşelā vilāyet-i Ḥaleb ki āb-ı rū-yı bilād-ı 'Arab, bā-ḥuşuş Mışr ve Şām gibi emşār-ı ma'mūreye meslek ve mezhebdür ki se'ādet-i Ḥāremeynūñ fütühāt-ı celīlesine andan duḡul olunub, ve teşḫīr-i dil-peziiri Mışr ve Şāmdan ḡayrı vilāyet-i Ḥabeşe ve Yemen ve 'Aden taḥşīline daḡı 'illet-i müstakille bulnub, fetḫ-i cemīli nice bā'is-i fütühāt olmuş ise taħrīb ve taḳlīli daḡı sebab-i ḳubūḫāt olmuş ve ḥaşāşım ḥaşāşım anuñ gibi bendergāh-ı bī-'adil ey-yām-ı se'ādet-i pādişāhīde günden güne ma'mūr ve re'āyāsı mevfür olacaḡın sā'at be-sā'at sükkānı hebā-yı menşūr gibi menşūr ve ḫatır-cuḳları zaleme zulmleri ile meksūr olub [34 a] ḫarāba varmaḡ eşrāt-ı sā'atden idüḡi ve bu bābda 'izz-i ḫuzūr-ı pādişāhiye cell-i himmet ve

⁸ Öyledir.⁹ Metin : olması.

hükkâmınun ehl-i vukûf [ve] re'y ve tedbîr ile mevşûf olanlarını gön-
dermeğe im'ân ve dikkat lâzım olduğu Cefr-i Kebîr'de yazılıb
İmâm 'Alî ebn-i Abî Tâlib hâzretleri zamân-ı hılâfetlerinde bir gün
Kûfe câmi'inün minberine çıkub eşrât-ı sâ'ati şâmîle bir hutbe-i celîle
okeyub 'ulüm-ı evvelîn ve âhırinden rümûz-ı pür-künûz ile hâber vir-
diklerinde فواها احب¹⁰ من حصارهم وواها لخرابها بعد دمارهم
'ibret-nıẓâmdan ma'lûm, ve Halebün harâb olacağına te'essüfleri ve ha-
râb olduğdan sonra halkınun demârına telehhüfleri ol vilâyet-i se'adet-
âyetün 'azm-ı şânına ve ba'zıların dahîl-i arz-ı muqâddes olmağ üzere
delâ'il ve evzâhu 'l-bürhânına bir delîl-i celîl-i pür-mefhûmdur. Ve yine
ol hutbe-i refî'atü [34b] 'l-mertebede فاما انقراض العرب فبالضرب والحرب وفي سنة تسع
فاما انقراض العرب فبالضرب والحرب وفي سنة تسع buyurdukları elfâz-ı kerâmet-
peyâm ki kabâ'il-i 'Arâb harâb ve zırâb havâdisi ile münkariz olmağ
ve birbirlerine kılıc koymalarile sene-i 999 târihinde yer yüzinde 'Arab
kavmindan bir ferd kalmamak muşarrağ beyân olunmuşdur. Ve andan
gayrı Cefr-i Kebîr gibi kitab-ı lâzımü 't-tevkîrde eşrât-ı sâ'ati
müştemile bir kaşîde-i şerîfede dağı

ويبنى بعدها قولى الى حلب

واها لها خيبت لا يبقى بها باقى

الشام فى تسعة التسمين تبصره

متحجين باعلام و ابراق

ebyâtınun mazmûnları ki târih-i mezbûrda Haleb harâb olub ahâlîsin-
den kimse qalmamak ve sene-i 999 salinde dağı Şâm harâb olub sü-
kânmda kimse bulunmamak ve elbette Padişâh-ı İslâm اعز الله انتصاره الى يوم القيام
[35 a] hâzretleri vilâyet-i Rûm-ı sükût-rüsûm leşkerlerle teveccüh
buyurmak ve ol cünûd-ı mes'ûdede bî-nihâye sancaklarile berrâğ ya-
raklar açılmak üzere testîr ve tahkîk kınmışdur. Fe-lâ cerem ol havâ-
dişün vukû'ından evvel tedârükine mübâşeret kılınmağ, हुशुसा سوالتدبير
kelâmı mücebinden ol vilâyetlerin hükkâmı tecennüb kılmak
vâcib olması dağı muhakkak olmuşdur. Bu taqdîrce şimdiden nazar-ı
merhamet-güster-i padişâhî Haleb vilâyetine müte'allik olmağ ve seyf
kaleme müte'allik hâkimlerinde dikkat-i kâmile buyurılmak emr-i mü-
himm olmağla bu kemter kulları ki beş yıl tamâm ol vilâyete timâr
defterdârı olub eyüsini yatlusını bilmiş ve acısını tatlusını idrâk kılmış,

¹⁰ Metin : حلب

bā'is-i ihtilāl olan müfsidleri seçmiş ve taḥşil-i māl-i pādīşāhī ve tekml-i [35 b] emvāl-i nā-mütenāhī dakā'ikınūn gavrından öte geçmiş bende-leri olduğdan gayrı, re'āyā ki vedā'i¹¹-i Hālīku 'l-berāyādur hālen Kāysī¹¹ ve Yemenī dā'vālarile, ḥuṣūṣā Aklı ve Kızılı ki yüz karalıkları iddī'alarile geçen seneden berü birbirlerini kırmakda ve rüz be-rüz re'āyā eksilüb köyler tagılmağda, ve ol ḥavādis-i ātiye sā'at be-sā'at zuhūr bulmağda; ḥükkām-ı nāfizetü 'l-aḥkām ise gāzab-ı pādīşāhī kōrkusından ol fitne-leri örtüb başdırmağda, ve anlarūn ıgmāzını görmeğle baş baş eşirrä baş kaidurub ve yanlarına kuttā'u 't-tarīki eem' idüb ayaklanmağda; defterdārlar ise ḥükkāmile yekdil ve yekcihet olub tınmamağda ve māl-i cedīdi māl-i 'atīk nāmı ile ümenādan almakda; bu minvāl üzere kaldığı taqdīrce hem bir yıllık hazīne mün'adim almakda ve hem vilāyetūn ḥarāb [36 a] olduğu bir iki yıla varmadın zāhir olmağda idüğü والله العظيم وبحمده رسوله الكريم وبحم الطواسين والحوامين وبحمده العرش والوح والقلم والقدیم mukadder ve muḥakkak olmuşdur. Nihāyet bundağı vükelā-yı 'uzamā andağı ḥükkāmūn 'arżlarını işgā itmeğle ve andağı mülük ve ümerā ḥısm ve gāzab-ı şehriyārīden ḥavf eylemeğle «nedür ki gördüm diye-nüñ gözün çıkarurlar, ve ḥaqq söyleyenün zemānede dilin keserler» diyü ḥāṣā iddī'ayile herkes maḳām-ı sükūtda ve fuḳarā-yı re'āyā ihtiyār-ı küt-ı lā yemūtda kalmışlardır. Heyhāt ki bu bende gibi bir ḥaqq-sinās قُلِ الْحَقُّ لَوْ كَانَ مَرَا naṣṣ-ı şerīfini inşāsında iktibās ve se'adetlü Pādīşāhuñ ḥaqq-ı şarīḥa tābi' idüklerine istidlāl-i bī-kıyās itmeğle bu maḳūle umūr i'lāmına cür'et ve «ḥaqq-ı ḥıdmet-i şehriyārī bu ḥāletī muḳtaẓīdür» [36b] diyü bu gūne iḳdām ve ihtimāma mübāderet eyleye, ve «vākı-ı hāl ve aşdağı maḳāl bu minvāl üzeredir» diyü bildüğü aḥvālī 'alā tarīki 'l-icmāl söyleye. Ve bu bendenün daḥi kuvvet-i ḳalbine bā'is ve bunca ḥavādisi nehy ve selbine sebeb-i ḥādis 'ilm-i cefrde se'adetlü Pādīşāhuñ ism-i şerīfleri evsāfını görüb والاسم الشريف النوراني satr-ı mücibü 't-tevḳīrin-den murād-ı ism-i şerīf Murād olub mülk-i tamm mīm ile başlanub dāl-i devām ile ḥatm olduğına 'ilmi müte'allik olduğındandır. Ve ism-i latīflerini evvelā şerīf lafzile, sāniyen nūrānī'yile, sālişen nām-ı nāmīlerini luṭf ile, rābi'en rebbānīlikile şıfatlamak; kezālik lafz-ı mülk ki saltanatdan ibāretdür tamm'ile şıfatlanub dāl-i devām ile ḥatm kılınmağ şadr-ı ḥılāfetde ensāl-i vācibü'l-iclāllarınūn bakāsına [37 a] ve mesned-i ḥükümetde şān-ı lāzīmü 'l-istiklāllarınūn vilāyet ve kerāmetile irtikāsına

¹¹ Kāysī. 1605'de Haleb yakınlarında Ebenkaiz ve Eben Rabyah aşi-retlerinden Arablar, Pedro Teixeira'nın kervanını yağma etmişler. Bk. Pedro Teixeira, Travels. Hakluyt Society, (London, 1902), s. 106.

işâret ve beşâret bulunduğundandır. Pes bir pâdişâh-ı Sikender-câh ki cedd-i mâcid-i büzürgvârları نعم الامير hadîş-i şerîfile Hâtimü'l-mürselîne mevşûf ola ve zât-ı pāk-i kerem-kirdârları sultân-ı sırr-ı vilâyet olan hazret-i 'Alî ebn-i Abî Tâlib gibi yar-ı karîn ve velî-yi güzîne men'ut-ı ma'rûf ola, anlaruñ haqka tâbi' idüğinde ve kelâm-ı haqkı güş-ı hüşile işgâ buyurduğında cidden şübhe olmayub 'Alî kullarımıñ bu denlü cür'etine ve ta'mir-i Haleb ve Şâm'a mütâ'allik ta'ahhüd-i bâ-dirâyetine yine kendüleruñ cell-i himmetleri sebep olmuş oldu. Ve bu fahvâ-yı garrâ gayrılar lisanından hüveydâ olmayub bu 'abd-i kemterleri gibi ednâ dilinde şadır ve peydâ olmağa vech-i vecih-i hikmet-âra ان الله سراً مكنونا يظهره الله على لسان الشمرء [37 b] 'ibret-nümâsı bâ'îş bulındı. El-kışşa bende-i muhakkârları, ki niyâmında maħbûs olan tiğ-i cevherdâr gibi bilinmemişdür ve umûr-i mu'zameye vüzerâ-yı vükelâ istiħdam kılmamağla hüsni tedbîr ve re'y-i dilpezîri tahkîk kılınmamışdur, bu hâlet ya'ni ki bu bendenuñ hasb-i hâline vukûf-ı bâ-dirâyet ancak Serdâr Muşafâ Paşa merhûma vâkı' olmuşdi ki bendesiz şark seferlerine gitmemişdür; ve 'Alî kulları nişf-ı leşker meşabesinde bu bendelerin lâzimdür diyü istemişdür. Ve ne güne umûr-ı mu'zame-i müşkile taħlîl olundısa bu kemterleri istiħdamile teshîl olunmuşdur. Fe-emmâ bu def'a ki se'âdetlü Pâdişâh-ı kerâmet-aşâr ve 'izzetlü Şahinşâh-ı celâlet-kirdar hazretleri hüsni iltifâtile Haleb defterdarlığını i'tâ ve ol tevkîl-i celîl-i bi-'adîlile vilâyet-i mezbürenün ta'mirini ve hızâne-i 'âmire tevfirini fermân ve inhâ buyurular, bu güne [38 a] te'lifât-i hamîde ve bu ma'küle taşnîfât-ı pesendîdeye maşrûf olan tedbîr-i mevşûf ol umûr-ı mebrûre ve hîdemât-ı meşküre edâsına maşrûf olub nâdîde sa'yılar ve diğkatlar ve nâ-şenîde taşarrufâtla hîdmetler mu'karrer olmak, ve tekmîl-i hızâne-i 'âmireden gayrı ta'mir-i vilâyet ve teکشîr-i ra'îyet mevâddını daħi üslûb-i 'adâletile taşşîl müyesser olmak bi-'inâyeti 'llâh mu'kadder fehm olunur; be-şart-ı ân ki se'âdetlü Pâdişahuñ hayr du'âları rehberüm ve 'adl ve dâd ve reşâd ve sedâd yolları ma'berüm ola. Ve vilâyet-i mezbûre ki hâlen marâzî nâ-peydâ 'alîl şifatında za'file hüveydâdur, farzâ yümni himmet-i pâdişâhî mu'în ve destgîrüm olursa, evvelâ dest-i himmetile ol arâzî-yi meytenuñ nabz-ı haqîkatını görem, ve eşer-i hayât bulduğum tağdırce de tedbîrüm âyinesi tecrîbe şüretinden yaña irgörem; şâniyâ hekimâne devâlar ve haqîmâne tedârükler [38 b] ve istikşâlar ile yap yap ilâca ve dârü-yi hîdmet-i husrevâne ile ibtihâca mübaşeret idem; ve hükemâ-yı hükkâm şarikini meslûk tutub anlaruñ şarik-i 'adâlet-refîkine gidem. Ümîddür ki zıllu'l-lâh olan Pâdişâh-ı cihân-penâhûñ du'â-yı hayrını bâ'îş hayât-ı tâze ve

şeref-i istimalet i kāmīlelerin sebep-i iltifāt-ı bî-endāze müşāhede eyleyem. Ve vilāyet-i mezbūrenūn ḥarāb olması ağreb-i ġarā-i'b ve a'ceb-i 'acā'ib ma'kūlesi olub; şehri Ḥaleb-i şehbāyile Ma'arre sancagının mā-beyni bir günlük yol, ve Ḥamādan Selemīye sancağı ve Ḥımş sancağı mā-beynleri bir kuşlukluk yol. Ma'arre ile Ḥamā ortası daḥi yarım günlük yol olub¹²; [39a] se'adetlü Pādişāhuñ iki menzillik memālikinde bir beğler-beğisi ile dört yarar sancağ beğisi mevcūd, ve her sancağda bunca sipāh ve zu'amā yerlü yerlerinde ma'dūd iken helāk olmazdan mu'kaddem tokuz yıl Ba'ir nāmına bir bî-nevā, ve nice yıllar Ṭurābāy adına bir fellāḥ-ı bed-liqā, ve anlara peyrev nice bed-baḥt ve kuṭṭā'ı 'ṭ-ṭariḳ zümrelerinden nice müfsid-i saḥt ġürūh-i mekrūhına serdar olub se'adetlü Pādişāhuñ re'āyāsını muttaşıl kırub, beğler ve beğlerbeğiler 'Arab ḥālini bilmeyüb kimi ehl-i kaleminden ve kimi şecā'at behresi şunulmayan vülāt-ı 'Arabdan olmağla cür'ete kadir olmayub, ḥattā geçen Ramazan-ı şerīfde ma'a hāzā şeb-i Qadr vāḳi' olacak rüz-ı laṭīfde cem'an yüz altmış nefer re'āyāyı toprağā düşürüb zir-ü-zeber, ve köyceğüzlerini ḥarābe ve mükedder kılmışlardır. Ḥālen ki ol diyāruñ ḥākimleri Ḥalīfetü'llāh dergāhına bildirmemişlerdür, ve «ḥāl bu minvāl üzeredir» diyü tafşii üzre [39 b] 'arzā kılmamışlardır. Ve lakin şöyle defterdārlik ḥıdmetine bu kulları me'mūr ola, eşkıyanuñ ele gelmesi ve re'āyā fu'karası eyyām-i se'adet-i pādişāhīde müreffehü'l-bāl kılınması bi-'ināyeti'llāh mu'karrer ve müyesserdür. Bu zikr olunan ḥavādişden ağreb bir ḥādīşe-i bu 'faceb daḥi budur ki se'adetlü Pādişāhuñ 'ilm-i şerīfinden mektūm ve ittifaḳ-ı ḥükkāmīle ol bābda baş-ı kelām mefhūmı maḥtūmdur; ya'ni her ḥaşıl zamānı Ebū Rīş¹³ nāmına bir ḥar-ı pür-teşviş gelür ve 'izzetlü Pādişāhuñ vilāyetine ġürg-i ġürisne gibi koyulur, ḥattā icrāy-ı aḥkama da mutaşaddī olur. Re'āyāyı bir cānibden sipāh ve zu'amā, ve eğer ḥavāşş-ı hümāyūna müte'allik ise 'ummāl ve ümenā ta'şir ider; ve bir ṭarafdan Ebū Rīş-i dil-riş ta'cyin itdüğü A'rab-ı nā-şavāb tenşifile tedmīr ider. Bu minvāl üzere her köyüñ iki sipāhisi mu'karrer, biri 'atebe-i 'ulyādan ise biri daḥi Ebū Rīş-i bed-liqādan mükerrer. Ḥālen ki ol gönderdüğü bî-nevāda şer' ve kanūn [40 a] ri'āyeti nā-müyesser, ve ta'şir adına tenşif belki bi-'l-küllīye tāzyi'c daḥi iderse icrā-yı ḥükmi sebeble aḥvāl-i fu'karā mükedder. Meğer ki Qubād

¹² Burada müşterek merkezli iki daire çizimştir; iç dairede « nüzlgāh-ı cuşāt der miyān-ı ümerā [ve] vülāt», dış dairede «maḥrüse-i Ḥaleb, livā-yı Ḥamā, livā-yı Selemīye, livā-yı Ḥımş, livā-yı Ma'arre» sırasile yazılmıştır.

¹³ Ebū Rīş. Bu isme, o devrin seyahat kitablarında türlü türlü imlalar altında rast gelinir. Bk. Pedro Teixeira, s. 85 ve notta verilen tafsilat; E. Dennison Ross, *Sir Anthony Sherley: His Persian Adventure*, (London, 1933), s. 139, v.s.

Paşa oğlu Süleymân Paşa gibi veyâhüd 'Ulvân Beğ oğh 'Alî Paşa¹⁴ gibi bir muqdim ve yarar ve 'Arabistân hükümetine sezavâr mir-i mirân-ı kar-güzâr kulları Haleb ve Tarâblûsa mansûb-i muzaffer ola; ve eyyam-ı se'adet-encâm-ı şehriyârîde bir kaç yılcağuz ol vilâyeti ihyâ itmeğle Halîfetü'llah hizmetine ta'ahhüd kılalar. Ve vilâyet-i mezbûre beğlerbeğileri yarar ve bahadır ve beğleri eşirrä def'ine kâdir olduğda Ebû Riş ol havâliye gelmek, degül ki re'âyayı ta'sîr idüb hükümet itmek müyesser olmaya. Fe-emmâ şöyle ki hükâm 'aciz ve kâşır ve a'dây-ı dînün ve 'uşat-ı müşrikînün def' ve ref'inde mukaşşır olalar, ol zalemenün kuvveti ve vilâyet-i şehriyârîde me'mûl olandan ziyâde hükümeti muqarrer olur. Ve bu hâlet nice nice müşâhede ile müşbet olub cerî hâkimler [40 b] zamanında Ebû Riş etraf ve cevânibe gelmemek, ve farzâ Şâm vilâyetine geçmelü olduğda destûr alub güzer itmek mirâren müşâhede olunmuşdur. Ve bi'l-cümle bu bende-i aşim hizmet-ı hâkânîyeye lâzım, ve umûr-ı müşkile teshilinde istihdâmı emr-i mütehattim, hüsn-i tedbirde nâdire-i rûzgâr, re'y-i dilpezîrde 'ucûbe-i sipîhr-i devvâr idüğü mü'ellefât-ı aşarından, ve cümle-i mevalî ve ahâlînün kendine itibârından, huşûşâ se'adatlü Padişahuñ bu def'a şeref-i istihdâm ile iltifat-ı izzet-şî'arından ma'lûm olduğdan gayrı ان شاء الله المعين hizmet-i mebrûre-i ma'îlûbeyeye irsâleri mübîn ve ba'de zamanin 'atebe-i 'ulyâ türâbına kullanmasına emr-i şerîfleri karîn olursa bu miqdârlarınun miqdârı, ve hizmet-i İskenderde bezl-i ma'îdûr iden Eflâtûn gibi iştiharı, ve Sultân Hüseyñ Baykarâ huzûrındaki Mîr 'Alî Şîr gibi 'Alî kullarınun rağbet ve iktidârı, [41 a] ve ahvâl-i 'âlemden hafî ve meştûr olan umûr-ı mevfürûñ izz-i huzûr-ı padişahiye 'arz ve izharı, ve her istifsâr buyrulan mevâddun aşahh ve râst ve bî-kem-ü-kâst i'lam ve iş'arı, ve se'adatlü Padişah-ı zıllu'llah hizmetlerinin murâd-ı şeriflerine muvâfık harekât ve etvârı, ve tab'-ı la'îf-i şehriyârînün iktizâsına mu'tâbık hizmet-ı vacibü'l-iftihârı müşâhede buyurılmak muqarrerdür. (li-münşîhi):

Serverâ 'Alî kuluñ kullan çeküb erkânâ kîm
Ağz açdurmaz urur her merd-i hikmet-dâna mühr
Söylese her bir sözi ma'ânî tılısmm feth ider
Epsen olduğca kazar şân sikke-i 'irfâna mühr

¹⁴ 'Ulvân. Zannediyorum ki burada 'Ulvân yerinde Elvend okunmalı. Elvânzâde 'Alî Paşa vaktile (982'de) Trâblûs valisi olmuş, ve bu mmtakalarla sıkı rabıtalrı varmış. Bk. Niyazî, Zafernâme-i 'Alî Paşa (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, 396), var. 7b; Sicill-i 'Osmânî, III, 504. Bu zamanlarda Şâm'da 'Ulvânzâdeler adında meşhur bir ulema ailesi varmış ki belki bu ism 'Alî Paşanın kine sehven karıştırılmıştır. Bk. Muhibbi, Hulâşat'I-eser, (Mısır, 1284), III, 160.

Böyle bir merd-i suhandān kullan ī kāni kerem
 Ayağın muhkem başub başmaya naqd-i cāna mühr
 Naqd-i eşkin bunca yıllardur döküb saçmağdadur
 Urmamışdur daği bir gün dide-i giryāna mühr [41 b]
 Qalb-i pür-hün-ı girih-giri açilsun himmet it
 Nitekim şems-i sipihr urur gül-i handāna mühr
 Hın-i himmetde sükütuñdan buyurmañ yağısidür
 Çünkü sultānum basılmaz hükmi-ı ʿālī-şāna mühr
 Haqq teʿālā pāyimāl itsün ʿadü-yı devletüñ
 Gene-i zātuñ-çün başilsun halka-ı şuʿbāna mühr

Ve bil-cümle bende-i kemterleri gerek taşşil-i emvāl-i nā-mütenāhīde, gerekse hıdemāt-ı gāmıza-i pādişāhīde istiḥdām olunub esrar-i saltanata mahrem olacak sırra ve āşār-ı hılāfete kullanacak çāker-i ser-efgende-i sabit-kademdür. Lākin istiḥrāci vüzerādan olmayub seʿādetlü Pādişāhuñ ḥaşşaten zihni-ı şeriflerinden şadır olub vilāyet be-vilāyet gönderecek ve ḥüsn-i diqqat ve ihtimāmı müşāhede olınacak kemine kullaridur. Fermān ve ihsān seʿādetlü Pādişāh-ı ʿadalet-nişān dergāhına menütdur.